

УДК 377:159

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.74.12>

Капінус О. С.

ТРЕНІНГОВІ МЕТОДИКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті аналізується актуальна педагогічна проблема формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних Сил України – інтегральної професійно-важливої якості, яка визначає їхні життєві та професійні перспективи як суб'єктів військово-професійної діяльності, що зумовлює потребу у пошуку шляхів підвищення ефективності її формування.

З'ясовано, що професійна підготовка майбутніх офіцерів одним із пріоритетних завдань визначає опанування тими, хто навчається, практичними механізмами вирішення актуальних завдань професійної діяльності через впровадження та використання активних форм і методів навчання.

Здійснено узагальнення наявних у сучасному психолого-педагогічному дискурсі поглядів на пріоритетність використання тренінгових методик і технологій під час навчання майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.

Визначено переваги використання тренінгових методик і технологій у професійній підготовці майбутніх офіцерів, серед яких визначальними є підвищення результативності опанування курсантами теоретичними знаннями; розширення діапазону моделей професійної діяльності в різних умовах виконання службово-бойових завдань; розвиток нестандартного мислення; формування готовності курсанта брати на себе відповідальність за результати діяльності та ухвалених рішень; можливість перевірки рівня професійної готовності майбутнього офіцера до виконання завдань за призначенням.

Узагальнено переваги використання тренінгових методик і технологій у професійній підготовці майбутніх офіцерів, впровадження яких сприятиме створенню оптимальних умов самопізнання та самовиховання майбутнього офіцера, розкриттю його індивідуальних особливостей. Крім того, наявний потенціал тренінгових методик і технологій забезпечує інтенсифікацію процесу розвитку особистісних та професійних якостей курсанта, формування професійно орієнтованих умінь та практичних навичок професійної діяльності на первинних офіцерських посадах, вироблення індивідуального стилю управлінської діяльності та суб'єктної поведінки, розвиток рефлексії та саморефлексії, що має своїм наслідком завершення процесу формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера.

Ключові слова: курсант, майбутній офіцер, суб'єкт, професійна суб'єктність, тренінг, тренінгові методики та технології, вищий військовий навчальний заклад.

Досвід військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) та об'єктивна потреба в підвищенні ефективності виконання службово-бойових завдань офіцерами Збройних Сил України (далі – ЗСУ) вказує на необхідність пошуку шляхів інтенсифікації освітнього процесу та формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів ЗСУ, зокрема, на врахування при цьому актуальних потреб професії, тенденцій розвитку вищої професійної освіти та результатів наукових пошуків сучасних дослідників професійної педагогіки.

Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є використання тренінгових методик і технологій під час побудови освітньо-виховного процесу ВВНЗ з урахуванням специфічних особливостей, притаманних військово-професійній діяльності офіцера, які пов'язані з необхідністю ухвалення самостійного, виваженого та обгрунтованого рішення як в умовах повсякденної життєдіяльності військових частин, так і під час виконання бойових завдань.

Мета статті – теоретичний аналіз потенціалу та перспектив впровадження тренінгових методик і технологій у професійну підготовку майбутніх офіцерів та процес формування їхньої професійної суб'єктності під час навчання у ВВНЗ, оскільки це актуальне питання ще не має достатнього теоретичного, методологічного та методичного обгрунтування в педагогічній науці.

Успішність офіцера у виконанні службово-бойових завдань визначається наявністю особистих та професійних якостей, серед яких пріоритетне місце займає професійна суб'єктність. Належний рівень сформованості професійної суб'єктності як інтегральної професійно важливої якості, що визначає життєві та професійні перспективи офіцера як суб'єкта військово-професійної діяльності, передбачає усвідомлення ним необхідності особистого суб'єктного внеску в якісну зміну об'єкта професійної діяльності, гнучкість мислення, поведінки, виваженість в ухваленні рішень, здатність усвідомлено брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності.

Одним із оптимальних варіантів забезпечення належного рівня сформованості професійної суб'єктності майбутніх офіцерів є впровадження в освітній процес ВВНЗ тренінгових методик і технологій. Таким чином тренінгові технології «стають все більш популярною формою професійної підготовки студентів різних спеціальностей» [1, с. 114], створюючи додаткові умови для самопізнання та самовдосконалення майбутнього офіцера на основі суб'єкт-суб'єктного підходу та забезпечення оптимальних умов становлення його активним суб'єктом освітнього процесу.

Серед переваг використання тренінгових методик і технологій у професійній підготовці майбутніх офіцерів визначальними є підвищення результативності опанування курсантами теоретичними знаннями; набуття

вмінь діяти активно та наполегливо у досягненні цілей; розширення діапазону моделей професійної діяльності в різних умовах виконання службово-бойових завдань і практична перевірка їх ефективності в середовищі, максимально наближеному до реального; розвиток нестандартного мислення та вміння відстоювати власну точку зору на варіанти вирішення актуальної професійної проблеми; формування готовності курсанта брати на себе відповідальність за результати діяльності та ухвалених рішень; можливість перевірки рівня професійної готовності майбутнього офіцера до виконання завдань за призначенням.

У трактуванні дефініції “тренінг” ми опитатимемося на погляди укладачів Тлумачного словника української мови, які розглядають тренінг як “запланований процес модифікації (зміни) відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі” [2], що повністю співвідноситься з потребами професії офіцера.

Поділяючи погляди К. Фоппеля, на думку якого об’єктом впливу під час тренінгу є “якості, властивості, вміння, здібності й установки” [4, с. 7] того, хто навчається, із урахуванням особливостей підготовки майбутніх офіцерів, вимог до професії військовослужбовця та офіцера зокрема, ми виокремлюємо низку вимог до організації та проведення тренінгів у ВВНЗ, серед яких суб’єктна спрямованість підготовки та проведення тренінгів; активна позиція учасників тренінгу, обов’язкове залучення кожного курсанта до практичної діяльності та вироблення варіанту вирішення навчального завдання; моделювання тренінгових завдань та умов їх виконання, максимально наближених до реальних, з урахуванням особливостей і умов виконання завдань офіцером в різних умовах обстановки; формування психологічної готовності та психологічної стійкості майбутніх офіцерів до виконання службових завдань, в тому числі й бойових; формування навичок поведінки у нестандартних й нетипових ситуаціях професійної діяльності; визнання необхідності набуття досвіду ухвалення управлінського рішення пріоритетним завданням участі курсанта у тренінгу; суб’єкт-суб’єктна взаємодія учасників тренінгу; обов’язковий аналіз отриманих результатів у складі групи та персонально кожним учасником.

Порядок організації та проведення тренінгових занять, спрямованих на формування професійної суб’єктності майбутнього офіцера, співвідноситься з етапами формування професійної суб’єктності майбутніх офіцерів ЗСУ відповідно до комплексної методики її формування. Структурно тренінгові заняття є блоками окремих тренінгів і вправ, логіка побудови та компоновання яких забезпечує оптимальний варіант досягнення необхідного результату – забезпечення належного рівня сформованості професійної суб’єктності майбутнього офіцера.

На першому етапі навчання (на 1-2 курсах ВВНЗ) реалізується комплекс тренінгових занять, спрямованих на формування вмінь і навичок, необхідних для виконання обов’язків військовослужбовця, актуалізації суб’єктного потенціалу та стимулювання суб’єктної активності курсанта. Комплекс складається із двох взаємодоповнюючих блоків: аудиторного, що здійснюється в навчальних аудиторіях ВВНЗ, і польового, який здійснюється на польовій навчально-матеріальній базі – полігоні.

До аудиторного блоку оптимальним є включення таких тренінгів: “Тренінг розвитку професійної мотивації та самосвідомості”, “Тренінг емоційної стійкості”, “Тренінг з формування впевненої поведінки” та “Тренінг управління агресією”, до польового – “Індивідуального психологічного тренінгу” та “Групового психологічного тренінгу”.

Одним із ключових складників аудиторного блоку є “Тренінг управління агресією”, метою якого є навчання майбутніх офіцерів конструктивних способів управління агресією як під час навчання у ВВНЗ, так і під час виконання обов’язків військової служби в частинах і підрозділах ЗСУ. Програма тренінгу, оптимальним терміном проведення якого є 3 дні, передбачає покрокову зміну агресивності учасників за такою траєкторією:

- усвідомлення – розширення інформованості про агресивність як особистісну рису;
- переоцінка власної особистості – оцінка того, що учасник відчуває та думає про себе, власну поведінку в ситуаціях професійної діяльності;
- переоцінка оточення – адекватна оцінка впливу агресивності учасників на інших людей;
- внутрішньогрупова підтримка – відкритість, довіра, співчутливе розуміння групи при обговоренні проблеми агресивності;
- закріплення «Я» – пошук, вибір та ухвалення рішення діяти, формування впевненості в можливості конструктивної зміни ситуації;
- підкріплення – самопохвала або похвала від учасників групи у зв’язку з конструктивною зміною поведінки;
- розширення можливостей самореалізації у професійній діяльності у зв’язку з формуванням саморегуляції ситуативної агресивності [3, с. 150–151].

Під час першого дня тренінгу курсанти знайомляться з теоретичними основами причин агресивної поведінки, здійснюється колективне обговорення прикладів вияву їх власної агресії та агресії інших. Впрями другого дня вектором спрямування зусиль мають набуття знань курсантами про шляхи ефективної протидії виявам гніву та злості, технікам роботи з агресією та причинами її виникнення з використанням прийомів “зміна ролей”, “сказати більше”, “перебільшити”, “зменшити”, “посміятися”, “розповісти історію”. Метою

виконання вправ третього дня є відпрацювання конструктивних способів управління власною агресією й агресією оточуючих за допомогою прийомів вербалізації почуттів курсанта, візуалізації образів, розробки психологічного профілю агресії.

Результатом проведення “Тренінгу управління агресією” є усвідомлення курсантами природи агресивних виявів людини, набуття вміння ідентифікації та управління агресією, подальший розвиток внутрішньої свободи, суб’єктної активності та відповідальності.

Реалізація комплексу тренінгових занять аудиторного блоку забезпечує усвідомлення курсантами власних відчуттів та емоцій, самопрезентацію майбутніх офіцерів у колективі, налагодження внутрішньої групової взаємодії та зменшення комунікативної дистанції між її членами, сприяє розкриттю професійних перспектив, формулюванню цілей та орієнтирів майбутньої професійної діяльності.

Набуття вмінь забезпечення особистої емоційної стійкості, ідентифікації виявів агресії на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях, опанування техніками протидії маніпуляції сприяє подальшому розвитку особистих якостей курсантів та актуалізації їхнього суб’єктного потенціалу як майбутнього військового професіонала.

Польовий блок комплексу тренінгових занять, який проводиться на полігоні ВВНЗ, складається з двох тренінгів: “Індивідуального психологічного тренінгу” та “Групового психологічного тренінгу”, реалізація яких відбувається наприкінці першого та другого курсів навчання.

Метою проведення тренінгових занять на польовій навчально-матеріальній базі є забезпечення розуміння та усвідомлення майбутніми офіцерами комплексу впливів сучасного бою на психіку воїна, загальної психологічної моделі бою. Імітація реальних бойових дій на ділянці місцевості дозволяє продемонструвати курсантам негативний вплив психотравмуючих чинників бою, відчути та проаналізувати психічні процеси і явища, які мають місце в реальному бою. Крім того, створена психологічна модель бойових дій є стимулом до розвитку майбутньої бойової активності курсантів, дозволяє їм визначити чинники впливу на індивідуальну поведінку в бойовій обстановці.

Головні зусилля під час наступного етапу – етапу розвитку особистості майбутнього офіцера як суб’єкта військово-професійної діяльності у ВВНЗ, що охоплює період навчання на 3 курсі для курсантів із терміном навчання 4 роки та 3-4 курс для курсантів із терміном навчання 5 років, пріоритетно спрямовуються на створення умов ефективної квазіпрофесійної діяльності курсантів у визначених умовами навчання у ВВНЗ межах та набуття майбутніми офіцерами суб’єктного досвіду військово-професійної діяльності. Комплекс тренінгових занять під час другого етапу складається із аудиторних тренінгів, до яких віднесено “Тренінг із формування комунікативної компетентності”, “Тренінг із модифікації поведінки” та “Тренінг із позитивного мислення”, польового тренінгу – “Курс антистресової підготовки”.

Результатом участі курсантів у комплексі тренінгових занять другого етапу формування професійної суб’єктності є подальший розвиток мотиваційного, емоційного та волевого компонентів регуляції поведінки, активізація процесів мотивації та набуття навичок позитивного мислення, креативності та вмінь пошуку оригінальних рішень, досвід використання способів суб’єкт-суб’єктної взаємодії та вибору оптимальної стратегії поведінки у ситуаціях військово-професійної діяльності, моделювання власної поведінки, забезпечення контролю та самоконтролю в моменти небезпеки.

Вияв свідомої активності під час участі у тренінгах сприяє отриманню суб’єктного досвіду курсантами, подальшому професійному самовизначенню та є додатковим стимулом для формування їхньої професійної суб’єктності. Крім того, отриманий суб’єктний досвід, рефлексія та саморефлексія участі у тренінгових заняттях забезпечують подальший розвиток діяльнісного компоненту професійної суб’єктності та утвердження суб’єктної позиції курсанта як майбутнього офіцера.

Заключний етап – етап формування професійної суб’єктності майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ (етап навчання на випускному курсі) має за мету опанування курсантами специфічними особливостями професії офіцера, їхнє професійне самовизначення та набуття досвіду військово-професійної діяльності. З огляду на визначені особливості етапу, підбір і реалізація тренінгових занять здійснюються з урахуванням набутого досвіду квазіпрофесійної діяльності курсантів на попередніх курсах, і досвіду, отримання якого очікується під час навчання майбутнього офіцера на випускному курсі.

Певні особливості визначають змістовне наповнення комплексу тренінгових занять випускного курсу, до складу якого входять 3 аудиторних тренінги та 1 польовий. Аудиторними тренінгами, які визначені найбільш доцільними на завершальному етапі формування професійної суб’єктності майбутнього офіцера, є “Тренінг із мотивації досягнення”, “Тренінг профілактики та корекції симптомів емоційного вигорання” та “Тренінг розвитку психологічних компонентів управлінської компетентності майбутнього офіцера”, польовим тренінгом – “Методична підготовка офіцера”.

Проведення комплексу тренінгових занять випускного курсу сприяє набуттю вмінь самостійного визначення мети професійної діяльності майбутніми офіцерами як її суб’єктами та стійкого прагнення до її досягнення, підвищенню рівня мотивації, формуванню позитивного ставлення до управлінської діяльності, опануванню практичними механізмами і техніками ефективного планування та контролю професійної діяльності, розвитку вмінь рефлексії отриманих результатів.

Взаємний обмін досвідом, який відбувається під час тренінгу між інструктором та курсантом, сприяє формуванню індивідуального стилю поведінки майбутнього офіцера, суттєво розширює діапазон моделей поведінки в імовірних проблемних ситуаціях професійної діяльності, забезпечує інтенсифікацію розвитку професійного мислення, зміни установок на сприйняття майбутнім офіцером себе та інших курсантів як суб'єктів освітньої та військово-професійної діяльності.

Висновки. Впровадження та використання тренінгових методик і технологій у формуванні професійної суб'єктності майбутнього офіцера у ВВНЗ дозволяє підвищити результативність опанування майбутніми офіцерами теоретичними знаннями, сприяє формуванню вмінь і навичок їх використання в ситуаціях, максимально наближених до притаманних професії, суттєво розширює діапазон моделей професійної діяльності в різних умовах виконання службово-бойових завдань, що засвоюються курсантами. Крім того, використання тренінгових технологій дозволяє забезпечити перевірку ефективності засвоєних моделей у середовищі, максимально наближеному до реального.

Повноцінна включеність курсанта у процес підготовки та проведення тренінгів сприяє розвитку нестандартного мислення та вмінню відстоювати власну точку зору на варіанти вирішення актуальної професійної проблеми, формуванню готовності брати на себе відповідальність за результати діяльності та ухвалені рішення, що є визначальним у виробленні індивідуального стилю управлінської діяльності та суб'єктної поведінки майбутнього офіцера, розвитку рефлексії та саморефлексії, що має наслідком завершення процесу формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера.

Подальші перспективи дослідження полягають в експериментальній перевірці ефективності комплексної методики формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера під час навчання у ВВНЗ із використанням тренінгових методик і технологій.

Використана література:

1. Мельничук І. М., Мельничук С. Ю. Загальна характеристика основних цілей використання навчальних тренінгів у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Вісник Черкаського університету. Серія: «Педагогічні науки»*. 2016. № 9. С. 113–117.
2. Тлумачний словник української мови: понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. В. С. Калачника. Харків : Прапор, 2005. 992 с.
3. Тренінгові технології у навчанні та вихованні військовослужбовців : навч.-метод. посіб. / Т. Грицевич, О. Капінус, Т. Мацевко та інші. Львів : НАСВ, 2019. 405 с.
4. Фопель К. *Технология ведения тренинга. Теория и практика*. Москва, 2007. 267 с.

References:

1. Melnychuk I. M., Melnychuk S. Yu. (2016). Zahalna kharakterystyka osnovnykh tsilei vykorystannia navchalnykh treninhiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh fakhivtsiv [General characteristics of the main objectives of the use of training in the training of future professionals]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: "Pedagogichni nauky"*, 9, 113–117 [in Ukrainian].
2. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: ponad 12 500 statei (blyzko 40 000 sliv) (2005). [Explanatory dictionary of the Ukrainian language: more than 12 500 articles (about 40 000 words)] / za red. V. S. Kalachnyka. Kharkiv : Prapor [in Ukrainian].
3. Treninhovi tekhnolohii u navchanni ta vykhovanni viiskovosluzhbovtiv : navch.-metod. posib. (2019). [Training technologies in training and education of servicemen: teaching method. way] / T. Hrytsevych, O. Kapinus, T. Matsevko ta in. Lviv : NASV [in Ukrainian].
4. Fopel K. *Tekhnolohyia vedenia trenynha. Teoryia y praktyka* (2007). [Training technology. Theory and practice]. Moskva [in Russian].

Kapinus O. S. Training methods and technologies of formation of professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine

The article analyzes the current pedagogical problem of forming the professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine – an integral professionally important quality that determines their life and professional prospects as subjects of military-professional activity, which necessitates finding ways to improve its formation.

It was found that the professional training of future officers determines one of the priority tasks of students' mastery of practical mechanisms for solving urgent problems of professional activity through the introduction and use of active forms and methods of training.

The generalization of the views available in the modern psychological and pedagogical discourse on the priority of using training methods and technologies during the training of future officers in higher military educational institutions is carried out.

The advantages of using training methods and technologies in the professional training of future officers are determined, among which the determinants are: increasing the effectiveness of cadets' acquisition of theoretical knowledge; expanding the range of models of professional activity in different conditions of combat missions; development of non-standard thinking; formation of readiness of the cadet to take responsibility for results of activity and the accepted decisions; the ability to check the level of professional readiness of the future officer to perform the assigned tasks.

The advantages of using training methods and technologies in the professional training of future officers are summarized, the introduction of which will help create optimal conditions for self-knowledge and self-education of the future officer, the disclosure of his individual characteristics. In addition, the available potential of training methods and technologies provides intensification of the process of development of personal and professional qualities of the cadet, formation of professionally oriented skills and practical skills of professional activity in primary officer positions, development of individual management style and subjective behavior, development of reflection and self-reflection. Has the effect of completing the process of forming the professional subjectivity of the future officer.

Key words: *cadet, future officer, subject, professional subjectivity, training, training methods and technologies, higher military educational institution.*